

DOI: 10.60940/Haide2024.13.5

TERESA-M. SALA

Universitat de Barcelona - Comissària de l'Any Víctor Balaguer

tsala@ub.edu

ORCID: 0000-0003-2153-7950

RESSONS POÈTICS BALAGUER-GUIMERÀ-MARAGALL

POETIC ECHOES BALAGUER-GUIMERÀ- MARAGALL

El 2024 s'han commemorat els bicentenaris dels naixements de Josep Anselm Clavé, Francesc Pi i Margall i Víctor Balaguer, així com també el centenari de la mort d'Àngel Guimerà. Tots ells van ser personalitats rellevants del moviment de la Renaixença. Amb un marcat compromís amb la societat i el món cultural català van ser els impulsors d'aspectes relacionats amb el terreny musical, la política, la història i la literatura. Al llarg d'aquest any, s'han anat realitzant tot un seguit d'activitats per recordar-los i reinterpretar-los. A l'exposició *Tres barcelonins del segle XIX: Clavé, Pi i Margall i Balaguer, entre el republicanisme federal i el liberalisme* a la Biblioteca Arús (que també ha organitzat un cicle de conferències complementari) es poden examinar i comparar les seves trajectòries en un context d'importantes transformacions. D'entre aquests «personatges-testimoni», i de manera succinta, cal fixar la nostra atenció en el ressò –o més aviat, traçar uns apunts sobre la recepció– de Víctor Balaguer en Àngel Guimerà i Joan Maragall. Malgrat seguiren camins estètics diferenciats, es dona la circumstància que tots tres van escriure poesia i teatre i van ser guardonats amb el títol honorífic de Mestre en Gai Saber, atorgat a Balaguer el 1861, a Guimerà el 1877 i a Maragall el 1904. El fil conductor que els va unir fermament el trobem en l'expressió lírica en llengua catalana.

Si ens situem deu anys després de l'arrencada dels Jocs Florals, és a dir el 1868, i donem la paraula al mateix Balaguer, podem constatar algunes qüestions que ens semblen pertinents de comentar:

Los Jocs Florals, digui's lo que es vulgui en contra, són los que han donat naixença a la moderna literatura catalana. Sense ells lo moviment literari que avui fixa l'atenció de l'Europa llettrada, no hauria per cert existit [...]. Avui hi ha premsa catalana, poetes catalans, prosistes catalans. Avui s'escriuen en nostra llengua històries, i poesies, i novel·les, i drames, i comèdies, i articles, i periòdics. Avui hi ha teatre català, un teatre complet, que ha nascut després de la institució dels Jocs Florals. (*Discurs*)

A la segona meitat del segle XIX, els Jocs van aglutinar participants d'ideologies contraposades. Ho explicava Maragall el 1902: «así fue como [los Jocs Florals] empezaron a balbucear leyendas y romances que avivaban el recuerdo de la antigua nación catalana, ayudando así a dar conciencia a la moderna». Es tractava del procés de retorn als mites, que podia dotar de nou contingut l'alternativa moderna/europea de la identitat catalana. I encara, l'any 1909, expressa, en el discurs d'homenatge a Guimerà,

la línia que ha portat la poesia a la lírica moderna amb «tota una manera de ressonar de la llengua catalana. Abans s'havia fet sentir ja quelcom d'aquest ressò; en Víctor Balaguer l'havia fet sentir» (OC I 865). Aquesta idea amplifica, com un eco particular, el rastre que van deixar els uns en els altres o, si es vol, demostra de quina manera es concatenen entre ells. Perquè, de fet, Maragall considera que Balaguer és un precursor del mestre Guimerà, tal com aquest darrer l'hi reconeix, sobretot a partir de 1874-1876, moment en què va escriure les tragèdies. En les obres balaguerianes d'aquest gènere, els personatges històrics ens són presentats confrontats al pes del destí i a la incomprensió social:

El text pretén evidenciar els conflictes interns i l'escissió entre els sentiments personals i les posicions col·lectives. Hi destaca, doncs, una concepció de la història que exalta el poder de la individualitat en la més pura línia del pensament romàntic. La imatge de l'enfrontament entre el personatge prometeic i la realitat que ha de destruir-lo remet, de fet, a la visió tràgica del romanticisme. Balaguer condensa en uns moments tota la força de la personalitat de les figures que tria i deixa de banda l'acció. Des d'aquest punt de vista les seves tragèdies connecten amb la tradició del teatre per ser llegit, més que no per ser representat». (Bacardit)

Ja a l'inici del segle XIX, el mite de Prometeu representa i defineix bona part de l'atmosfera regnant a Europa. La seva figura es correspon amb el que s'ha vingut a anomenar un «heroi cultural», que va seduir particularment els escriptors romàntics que hi van veure l'encarnació del rebel, capaç de desafiar Déu.

Atès que la forma poètica és part de l'essència de la tragèdia, Guimerà iniciaria la seva carrera com a escriptor de tragèdies versificades amb *Gal·la Plàcidia* (1873) i *Judith de Welp* (1883), seguides de *Lo fill del rey* (1886) i *Mar i cel* (1888). Aquestes obres de temàtica històrica i amb un to romàntic entren en sintonia estètica amb l'univers renaixentista. En aquesta línia, segons Joan Palomas, Balaguer «considerà sempre Guimerà com el seu deixeble, mentre que aquest s'hi adreça com a mestre» (403). Perquè, en definitiva, els personatges tràgics són mítics o històrics, reis, herois, déus, i es situen en un temps o un espai que els distancia, amb un allunyament que en certa manera els magnifica.

De nou, un altre testimoni fefaent dels ressons entre Balaguer i Guimerà el trobem en una carta sense data, amb capçalera del *Congreso de los diputados* (conservada al Fons personal d'Àngel Guimerà de la Biblioteca de Catalunya), on Balaguer comunica al «poeta i amic Guimerà» que durà a terme una vetllada de lectura al Ateneo de Madrid, en la qual llegirà *El conde de Foix* i *El guante del degollado*, preludi de la seva obra *Los Pirineus*. I li explica que també parlarà del moviment literari català.

Un altre dels temes que ressona en Maragall té a veure amb la literatura de viatges, gènere que Balaguer va desenvolupar des de jove, amb treballs relatius a Poblet, el monasterio de Piedra o Itàlia. En una carta que Maragall escriu a Joaquín Freixas el 22 de juliol de 1881, li comunica que entre d'altres lectures «ahora ojeo unos recuerdos de viaje de Víctor Balaguer, con los que paso buenos ratos» (OC I 973). Tanmateix, quant als mites, Maragall en el cicle del Comte Arnau persegueix un somni, i comunica a Felip Pedrell, el 9 de gener de 1900, que «me hice la ilusión de que dentro de estas *Visiones*, en su conjunto, se podría encontrar algo de las madres del alma catalana y de su evolución» (OC II 922). I si

el moviment de la Renaixença, a partir de Marià Aguiló i Milà i Fontanals, va recuperar la figura mítica de l'Arnau, Mossèn Cinto s'hi va dedicar l'any 1878, després de retornar d'una estada estiuenca (entre el 10 d'agost i el 26 de setembre) al Santuari de Montgrony des d'on havia fet diverses excursions. Així que va anar recollint, d'aquells llocs, històries i llegendes, especialment sobre el Comte, que li serviran per escriure el poema que inclou al recull *Aires del Montseny*. A la revista *Catalònia* del 8 de gener de 1900, Joan Maragall publica el primer fragment del seu macropoema. En fi, la pretensió de revisar la versió mitificada de la història de la Renaixença per dotar el país d'un imaginari col·lectiu es va convertir en un repte per a l'esperit renovador dels modernistes.

El 24 de gener de 1901, al *Diario de Barcelona*, amb motiu de la mort de Víctor Balaguer, Maragall destaca que el «trobador de Montserrat» encara palpita en l'obra *Los Pirineus*. És del tot significatiu que parli del vigorós accent català del primer cant de *La Verge de Montserrat* que, malgrat els convencionalismes romàntics i certes pinzellades progressistes contra l'Església, té molta força. En certa manera *Los Pirineus* és l'obra que culmina una trajectòria, en què Balaguer retorna transformat en bard: «hay allí, en medio de todo, efectos de conjunto que nunca el autor lograra en años juveniles: tales son el anatema del primer cuadro, la escena entre Foix y Raig de Lluna en el segundo y las últimas del tercero» (OC I 143). De fet, és com si el trobador convertit en bard connectés amb els temps antics i s'encarregués de transmetre històries, llegendes i poemes que canten la història del seu poble. El «cant de l'últim trobador» –Balaguer devia haver llegit la traducció de Piferrer del poema de Walter Scott–, de forma metafòrica esdevé també el cant del cigne de l'esperit de la Renaixença.

Bibliografia

- Bacardit, Ramon. «Tragèdies». *Enciclopèdia de les Arts Escèniques Catalanes*, www.institutdelteatre.cat/publicacions/enciclopedia-arts-esceniques/id1832/tragedies.htm. Consulta: 14 maig 2024.
- Balaguer, Víctor. *Jochs Florals de 1868. Discurs del senyor president del Consistori D. Víctor Balaguer i Cirera*. Celestí Vardaguer, 1868?
- Maragall, Joan. *Obres completes* [OC]. Selecta, vol. I-II, 1981.
- Palomas, Joan. *Víctor Balaguer: Renaixença, revolució i progrés*. El Cep i la Nansa, 2004.
- Piferrer, Pau, trad. *Canto del último trovador: poema en seis cantos de Walter Scott*. Librería de Juan Oliveres, 1843.